

ZENE AZ IDŐK VÉGEZETÉHEZ

A Bartók Béla, vagy Kodály Zoltán munkásságát megidézõ, valamely kerek évforduló okán rendezett emlékévekben, Magyarországon valamivel több szó esik a népzenerõl, és még a nevesebb koncerttermek is befogadnak egy-egy, legalábbis erre a mûfajra rezonáló produkciót. Ezt azért szükséges ma ilyen mûgonddal körülírni, azért nem elég egyszerûen népzenei koncertekrõl beszélni, mert bár a legkülönbébb zenei irányzatokban egyre többen hivatkoznak a népzenerre, valódi zenefolklórral, mondhatni a legbelsõbb, eredeti zenei énkkel egyre ritkábban találkozhatunk a magyar zenei élet pódiumain. Ha idõnként mégis sikerül színpadra állítani egy-egy autentikus, falusi hagyományõrzõ elõadókat felvonultató népzenei produkciót, amely a szûk szakmai látóhatáron túl is felhívja magára a figyelmet, a siker szinte biztos. Ilyenkor a kritika – ha van ennek a mûfajnak olyanja egyáltalán –, szóval a méltató dicshimnuszokat zeng, legtöbbször kiemeli a hagyomány fontosságát, elégedetten nyugtázza, hogy ismét eleget tettünk a „múlt tiszteletének”, és hogy újra rádöbbenhettünk, hogy mindez mire kötelez, vagy miben, merre mutat utat. És a jó tollú méltató még ezerféleképpen tudja cifrázni, hogy a múlt, amely elmúlt, az mitõl és mennyire szép, értékes, tanulságos, vagy felemelõ. Az igényes szemlélõdõ viszont észreveheti, hogy a népzenei koncertek hagyományõrzõ elõadói személyesen jelen vannak, következésképpen nem a múlt, hanem a jelen képviselõi. Ha sokszor õregecskék is, de itt vannak, közöttünk. A jelenvaló lét (Heidegger) olyan részének a részei, olyan kulturális miliõnek a képviselõi, melyet idestova száz-százötven éve szorgosan temet a mûvelt európai zenei közvélekedés. Persze, ahhoz, hogy a polgárság a folklór jelenségeit minduntalan a múltba próbálja pozícionálni, az etnográfusok és etnomuzikológusok is hozzájárultak. Már a magyar népzene kutatás kezdeti korszakában (az európai etnográfiai érdeklõdés más területeihez hasonlóan) testet öltött a huszonnegyedik óra, az utolsó pillanatok képzete, hiszen a gyûjtõk a terepen rendre a „Bezzeg az én idõmben!...” felkiáltásokkal, azaz olyan véleményekkel találkoztak, melyek szerint a pillanatnyi helyzet a letûnt, mesés aranykor állapotainak már csak halvány lenyomata lehet. A múltat már a múltban is hajlamos volt szépíteni a „szegény embernek a gyereke”. Mindezek nyomán hamar kialakult és széles körben elterjedt a nézet, mely szerint a folklór halálra van ítélve, sõt, tulajdonképpen az már egy letûnt kor attribútuma, és ha mégis, szemtõl szemben szembesülünk valamely szeletével, az csakis a „velünk élõ történelem”, az elveszett Éden (Milton, Pilinszky) panoptikumának furcsa helyzetébõl adódhat. Mintha itt, Közép-Kelet Európában a történelmünk velejárója lenne az egyes pillanatok meg-megmerevedése. Azóta közhelyszerûvé vált a hagyományok pusztulásának artikulálása, és a mai népzene kutatókra ennek nyomán illik ártatlanul rácsodálkozni, majd nagy, kerek, boci szemekkel feltenni a kérdést: „És még mindig van mit gyûjteni?” Van bizony.

A magyarok a folklór hagyományok, és ezen belül a népzenei tradíció feltérképezésének terén világviszonylatban is elõkelõ helyet foglalnak el. Európában egy magyar etnomuzikológus, Vikár Béla használta elõször a fonográfot népzenei felvétel készítésére, még 1895-ben. Az 1900-as párizsi Világkiállításon a magyar pavilonban már egy háromezer eredeti, népzenei dallamot számláló, Vikár terepkutatásának felvételeibõl

* Népzene gyûjtõ, népzenei szakíró, népzeneész. A budapesti ELTE BTK-n szerzett néprajzból diplomát (1997). Az MTA Zenetudományi Intézetében dolgozik. Fõleg a hangszeres magyar és közép-európai népzene kutatásával foglalkozik. A *Zene az idõk végezetéhez* c. írása eddig csak angolul jelent meg nyomtatásban (*Music for the end of Times*), a magyar változat a Folkrádió elektronikus sajtószemléjében volt olvasható 2009-ben.

összeállított fonográfgyűjteményt mutattak be. A nagy előfutárok, az első népzene kutató nemzedék, Bartók és Kodály köreinek fáradozásai nem maradtak követők nélkül. A zenefolklór tudományos feltárása és feldolgozása 1967-ig, Kodály Zoltán haláláig a Mester felügyelete alatt zajlott, s ebben az időszakban számos kiváló fiatal kutatót sikerült a népzene vizsgálatának szolgálatába állítani. A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Népzene kutató Csoportjában elindított munka több százezer népzenei dallam lejegyzését és rendszerezését eredményezte. A kiváló tudományos teljesítmény, a felhalmozott szaktudás társadalmi hasznosulása azonban felemás képet mutatott. A népdalok a hatvanas évek végéig elsősorban kottán, vagy különféle fővárosi előadók feldolgozásainak felvételein terjedtek, így a dallamvonalnál sokkal fontosabb regionális előadói stílusjegyek rejtve maradtak. A kezdeti célkitűzések emellett a legrégebbi eredetűnek, a legtöbb archaizmust őrzőnek tartott vokális hagyomány feltérképezését irányozták elő, s tegyük hozzá, egy öt-hattagú zenekar muzsikájának helyszíni rögzítése sokáig technikailag sem volt kivitelezhető. A hangszeres zenei hagyomány dokumentálása így messze elmaradt az énekelt zenefolklór archívumbázisai mögött, és ez az aránytalanság tükröződött a népzene terjesztésének színpadi, illetve mediális formáiban is. A népzene és a néptánc tolmácsolásának hivatásos műhelyei, a nagy, állami népi táncgyűttek, zene-, illetve énekkarok mindeközben a szovjet, uniformizált, ideologizált modellt követték. A nagy fordulatot a hetvenes évek elején kibontakozó táncmozgalom, a hagyományápolás-és oktatás magyar modelljének kialakulása, majd robbanásszerű térnyerése hozta el. A táncmozgalmak a városi fiatalok klubjaiként jöttek létre, melyekben a néptánc, vagy a népzene anyagát a folklórkutatás helyszíni felvételei alapján, képzett táncpedagógusok segítségével tanították. Ebben a folyamatban aktív részt vállaltak neves magyar folkloristák is. A táncmozgalmak módszertan kidolgozása Martin György néptánc kutató útmutatásai szerint zajlott. Ezek mentén a fiatal táncosok, zenészek köreiben rövid idő alatt általános tétellé vált, hogy a néptánc, a hagyományos éneklés, dudálás, furulyázás, vagy cimbalmozás megannyi fortélyát csak az adott régió falvaiban, és csak közvetlenül a hagyományörző mesterektől, csakis a „kézből-kézbe” történő átvétellel lehet igazán hitelesen megtanulni. Így a népművészetre fókuszáló klubélet mellett egy falujáró, folklórdokumentációs mozgalom is kialakult. Amit ezek a fiatalok a térség magyar falvaiban találtak (a gyűjtés az akkori Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Ukrajna magyar kisebbségeinek településterületeire és a különféle egyéb, szomszédnépek régióira is kiterjedt), az megváltoztatta életüket. Az újra megtalált hagyomány az ország kulturális életében nagy szelet vetett. Vihart aratott.

A hetvenes évek Magyarországon tabu téma volt az első világháború után létrejött új államok területén élő magyar közösségek élete, kultúrája, vagy történelme. A hagyomány „szocreál” interpretációja pedig az ország határain belül élő magyarok számára is egy nehezen vállalható azonosulási modellt épített ki. A „táncmozgalmak nemzedék”, a magyar zenei-, és táncfolklorizmus új hullámának képviselői számára az autentikus népzene és néptánc egy, a hivatalos kultúrpolitika hamis, hazug világával szemben a tiszta, igaz önarcképet, az őszintén vállalható identitás koordináta-rendszerét mutatta. A kor társadalmi valóságában épp ezért nem volt meglepő, hogy a táncmozgalmak mozgalma, az itt kialakult paradigmáknak rövid időn belül rendszerellenes olvasata lett. A táncmozgalmak fiatalok, miután megmerítkeztek a hagyományos kultúra világában, már nem hitték el sem az új szelek mindent elsöprő erejének, sem a történelem végének ideológiáját. Ehelyett hitték a kultúrák folytonosságát, az önazonosság értékét, és egyre terebélyesedő gyűjtőmunkájuk során felbecsülhetetlen zenei kincseket mentettek át az utókornak. Darabról-darabra illesztgették egymás mellé az elveszettnek hitt önarckép mozaikköveit. Időben eszméltek.

Az államszocialista rendszer felbomlása Magyarországon is elhozta a várva-várt változásokat. Az utazás korlátozásának feloldása lehetővé tette, hogy a népművészet megszállottjai immár

szabadon felkeressék azokat a régiókat is, amelyekben korábban a politikai hatalom tiltotta, vagy erősen ellenőrizte az idegenek mozgását. Ilyen övezetbe tartoztak például a romániai csángó magyarok falvai (a magyar nyelvterület legkeletebbi településcsoportja), melyekben a hagyományos tárgyi és szellemi kultúra olyan archaikus állapotával lehetett találkozni, hogy az odalátogatók szinte egy 150-200 éves időutazásban érezhették magukat. Az 1990-es években ugrásszerűen fejlődtek az audiovizuális adatrögzítés technikai feltételei, és ezzel egy időben kialakult az addigi népzene gyűjtési erőfeszítések rendszerbe foglalt összegzésének, a különféle gyűjtemények és adatbázisok összekapcsolásának lehetősége is. Sajnos, a fogyasztói társadalmi modell térnyerése is ebben az időszakban teljesedett ki és a folyamat szociokulturális következményei rázúdultak a magyar társadalomra. Rá kellett ébrednünk, hogy az új kor szellemének, a fogyasztásnak és a kényelemnek révületében vergődő lokális társadalmak már az Anyag új hitének hódolnak, és nem tartanak igényt az autochton kifejezőmódokra. Fel kellett ismernünk, hogy a globalizált térben a kultúra már nem a közös társadalmi tudat értékeinek és jelrendszereinek összessége, hanem a „kulturális termékek szolgáltatóinak és fogyasztóinak” cselekvési bázisa. És akkor úgy éreztük, hogy ennek az új világnak a szimfóniája minden irányból a tömegek disszonanciáját visszhangozza.

Ebben a helyzetben vetődött fel a magyar népzenei revival új hullámának szakembereiben, hogy össze kell fogni a magyar népzene kutatás hivatásos műhelyeivel és a hagyományos zenei kultúrát képviselő falusi zenészdinasztiák utolsó aktív generációjának muzsikájáról sürgősen készíteni kell egy átfogó, egységes szakmai szempontrendszer szerint lebonyolított, egységes technikai paraméterekkel rögzített, digitális hang-, és képdokumentációt. Az ezredfordulót megelőző években, a Kárpát-medence falvaiban a népzene hagyományos népi hangszereken muzsikáló, utolsó zenészek átlagéletkora hatvanöt-hetven év körüli lehetett. Sajnos, mindnyájan láttuk, hogy amit a folklór „felfedezése” óta annyit ismételtettek, az a fogyasztói társadalmi rendszer térnyerése által bevégeztetett. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hangszeres zenei hagyomány területén hamarosan lezárul egy évezredes korszak. Láttuk, hogy most tényleg eljött az utolsó óra.

Néhány évvel a Berlini Fal leomlása után Budapesten egy magánvállalkozó kezdeményezéséből létrejött egy kulturális központ, amely felvállalta a hagyományos zenei kultúra értékeinek képviselését. Az intézmény egy gyárkomplexum raktárhelységeinek átépítésével jött létre, és a Fonó Budai Zeneház nevet kapta. Itt, 1997 szeptemberében indultak meg az „Utolsó Óra” program munkálatai. Ennek az értékmentő vállalkozásnak az volt az alap gondolata, hogy hétről-hétre egy-egy falut, vagy kisebb tájegységet képviselő hagyományörző zenekar dallamkészletének minél részletesebb dokumentálásával, stúdiófelvételek útján be legyen mutatva, hogy létezik egy, a Kárpátok övezte régiót összekapcsoló, egységes, régi, hangszeres zenei nyelv. A kései barokk idején, Magyarországon a kor műzenéjének vonós hangszeregyüttesei is folklorizálódtak. A Négy évszázad, vagy a Brandenburgi koncertek hangzásának átvétele a folklórba sehol máshol a világon nem valósult meg, még a barokk zene „nagy hatalmainak” (fr, de, it, uk) területén sem. A hegedű – brácsa – bőgő – fafúvós – cimbalom (mely szó az olasz cembalo, azaz a csemballó magyarosított változata) összetételű formációk, illetve ezek egyes, fúvósokat, vagy a cimbalmot nélkülöző változatai csakis a Kárpát-medence népeinek (valamint két kisebb, szomszédos régióinak, a kelet-csehországi morvák és a dél-lengyelországi gorálok tájegységeinek) zenefolklorjában szervesültek. A térség további, közismert sajátossága, hogy itt a falvak zeneszolgáltató specialistái a cigány kisebbség köréből kerültek ki, akik nem egyszer négy-öt egymás mellett élő etnikum zenei igényeit is ki tudták szolgálni. A magyar folkloristák, népzene kutatók, népzene színek feladatuknak érezték ennek a muzsikának az átmentését, és egyben az általa képviselt kulturális egymáshoz tartozás hangsúlyozását. A

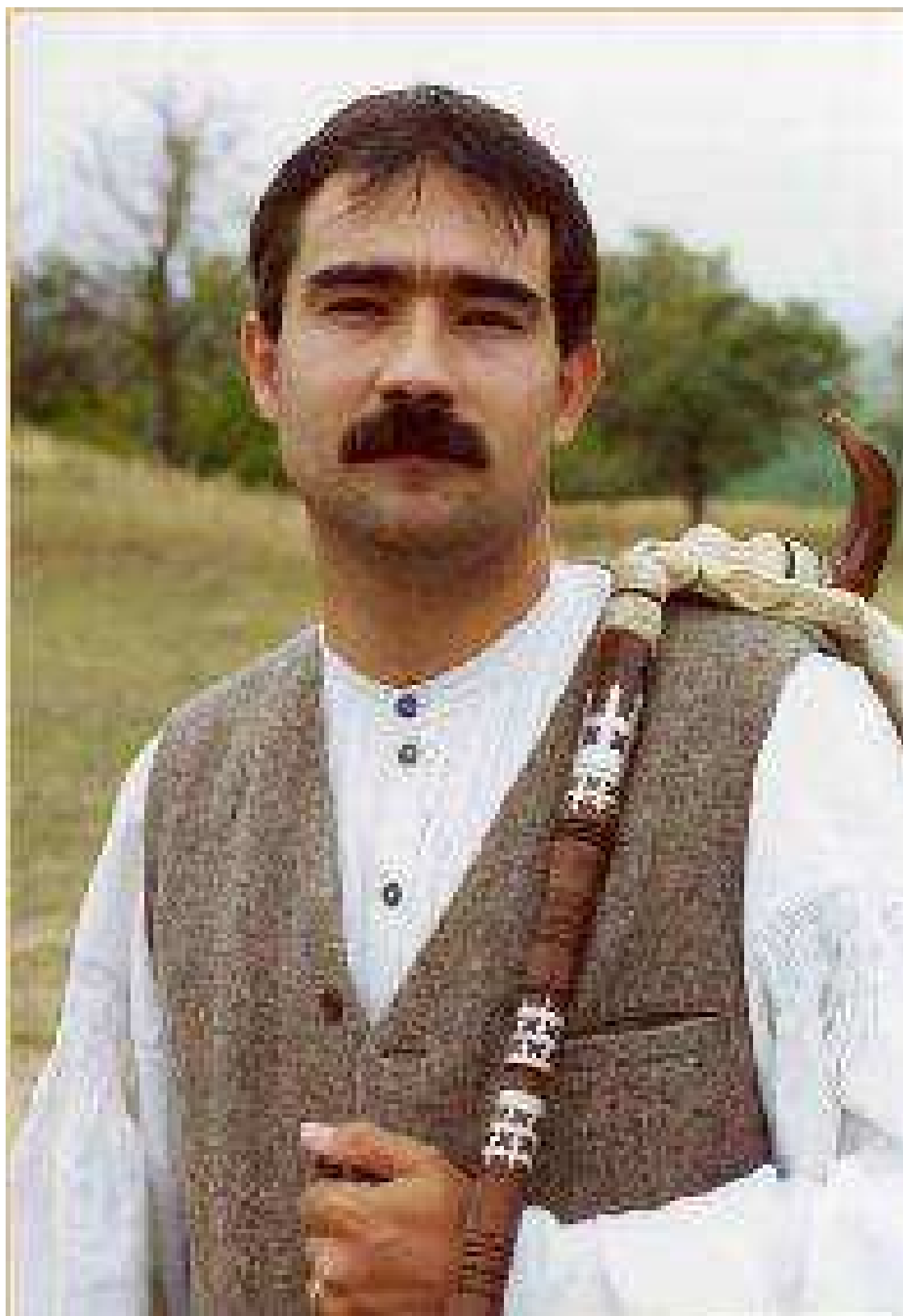
magyar, szlovák, ruszin, és erdélyi román falvak körzetében élő vonós cigányzenészek muzsikája az élő vokális zenefolklór mentén, illetve egy régebbi gyökerű hangszeres kultúra, a főként pásztorok által szolgáltatott furulya-, és dudazene továbbélése mellett formálódott. Az „Utolsó Óra” program ennek a sokszínű, egyes történeti rétegein keresztül az elmúlt egymásfél évezred nagy művelődéstörténeti korszakait idéző hagyomány értékeinek a felmutatását kívánta szolgálni. Sikerült.

A projekt négy éven keresztül folytatódott. A Fonó Budai Zeneház stúdiója ez alatt az idő alatt 112 zenekart látott vendégül; egy-egy társaság átlagosan négy-öt napot töltött Budapesten. A felvett zenei anyagnak csak alig több, mint a fele képviseli a magyar etnikum folklóráját, a többi a szomszédos országokban az ottani magyar kisebbségekkel együtt élő nemzetek és egyéb kisebbségek hagyományos kultúrájához tartozik. Mivel a zenészekkel sokszor éneklő és táncoló hagyományörző mesterek is érkeztek, az itt készült felvételek a hangszeres dallamok mellett sok vokális, illetve táncfelvételt is tartalmaznak. A rögzített hangzó-, illetve képanyag felvételei több mint 1800 órát tesznek ki, és ezzel a projekt archívuma Európa legnagyobb egységes hangszeres népzenei gyűjteményének számít. Az „Utolsó Óra” projekt vezetői abban is érdekeltek, hogy az összegyűjtött felvételeket ne csak a népzene kutatók és etnográfusok szűk közössége használja, ezért a felvett zenei anyag legértékesebb, legszebb dallamainak kiválogatásával az „Új Pátria” nevű sorozatban folyamatosan készülnek a nagyközönség számára is megvásárolható reprezentatív CD-lemezkiadványok. A projekt lebonyolításában részt vettek a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének munkatársai is, valamint a finanszírozásban a magántőke mellett nagy segítséget jelentett a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának hathatós anyagi hozzájárulása is. De a pénz, a szaktudás és a szervezési erőfeszítéses önmagukban nem hozták volna meg a leírt eredményeket. A projekt sikeres végigviteléhez szükség volt a gyűjtésben résztvevő idős, sokszor beteg, falusi emberek jóindulatára, szeretetére és elkötelezettségére. A legtöbben közülük azzal a lelküvel adták át a tudásukat a stúdió gépeinek, hogy ez a budapesti látogatás életük utolsó nagy utazása. Olyan odaadással muzsikáltak, vagy énekeltek, ahogyan azt a „nagy” koncertpódiumokon szereplő művészek közül is csak kevesen tudják. És ez becses érték, amely átsüt a felvételeken.

A projekt stúdiómunkálatai 2001 szeptemberében lezárultak. Az „Utolsó Óra” elnevezés sajnos, nagyon találó volt. Volt olyan idős muzsikus is, akit itt, Budapesten, a Fonó Budai Zeneház előtt, a felvételek idején, az utcán ért utól a halál, és azóta is, az itt járt mestereink közül egyre többen foglalják el helyüket a nagy, égi zenekarban. Mi, az itt maradt tanítványok pedig csak reménykedhetünk, hogy amit öreg mestereink dohány-sárga ujjairól a gépek segítségével „letapogattunk” és elmentettünk, az ugyanolyan érték marad, még az utánunk következők szemében is.

Képaláírás:

Agócs Gergely

Az Új Pátria sorozatban megjelent lemezek:

	Felcím	Főcím	Szerkesztő
1/50	Aranyosszéki népzene	Gerendkeresztúr	Arendás Péter
2/50	Az Erdélyi Hegyalja népzeneje	Magyarbece	Pávai István

3/50	Erdőalji népzene	Kolozsi „Kicsi” Aladár és bandája	Kelemen László
4/50	Észak-mezőszéki népzene	Bálványosvárhalja	Árendás Péter
5/50	Észak-mezőszéki népzene	Buza	Árendás Péter
6/50	Észak-mezőszéki népzene	Ördögösfüzes	Árendás Péter
7/50	Felcsíki népzene	Csíkjenőfalva	Árendás Péter
8/50	Almás menti népzene	Almásszentmihály	Kelemen László
9/50	Felső-Maros menti népzene	Marosvécs	Árendás Péter
10/50	Gyergyói népzene	Gyergyócsomafalva	Árendás Péter
11/50	Kis-Szamos melléki népzene	Fejérd	Kelemen László
12/50	Kis-Szamos melléki népzene	Récekeresztúr / Recea Cristur	Kelemen László
13/50	Közép-Maros-vidéki népzene	Radnót, Vidrátszeg, Maroslekence	Pávai István
14/50	Népzene a maroszéki Mezőségről	Mezőkölpény	Árendás Péter
15/50	Kelet-mezőszéki népzene	Mezőörményes / Urmeniș	Kelemen László
16/50	Háromszéki népzene	Örkő	Árendás Péter
17/50	Nagy-Szamos melléki népzene	Magyardécse	Árendás Péter
18/50	Felső-Nagy-Szamos menti népzene	Oláhszentgyörgy / Sângeorz-Băi	Árendás Péter
19/50	A szilágysági Rézalja és Meszesalja népzenejéből	Halmosd / Halmășd	Pávai István
20/50	Szilágysági népzene	Szilágysámson	Árendás Péter
21/50	Vízmelléki népzene	Ádámos – Magyarkirályfalva	Árendás Péter
22/50	Vízmelléki népzene	Balázstelke	Pávai István
23/50	Vízmelléki népzene	Héderfája, Gogánvárhalja	Pávai István
24/50	Csallóközi népzene	Gúta–Nagymegyér, Nemesócsa	Agócs Gergely
25/50	Mátyusföldi népzene	Pered–Diószeg	Agócs Gergely
26/50	Zoboralji népzene	Zsére	Agócs Gergely
27/50	Vág–Garam közti népzene	Kürt	Agócs Gergely
28/50	Alsó-Garam menti népzene	Garamszőlős / Rybník	Agócs Gergely
29/50	Ipoly menti népzene	Ipolypásztó–Ipolyhídvég	Agócs Gergely
30/50	Pólyánhegyaljai népzene	Horhát/Hrochoť	Agócs Gergely
31/50	Felső-Garam menti népzene	Feketebalog / Čierny Balog	Agócs Gergely
32/50	Medvesalji népzene	„Savanyák” Fülekről	Agócs Gergely
33/50	Gömöri népzene	Alsókálósa – Sandrikék	Agócs Gergely
34/50	Gömöri népzene	Hanva, Sajógömör–Lőkös–Felsőrás	Agócs Gergely
35/50	Felső-Bódva menti népzene	Szepsi–Sacca	Agócs Gergely
36/50	Kassa vidéki népzene	Abaújszina–Magyarbőd	Agócs Gergely
37/50	Sárosi népzene	Tótraszlavica / Raslavice	Agócs Gergely
38/50	Zempléni népzene	Zámotov/Opálhegy	Agócs Gergely
39/50	Bodrogközi népzene	Pólyány – Nyakák	Agócs Gergely
40/50	Somogyi népzene	Nemespátrói énekesek	Árendás Péter
41/50	Baranyai tamburazene	Versendi Kovács József és zenekara	Árendás Péter
42/50	Ormánsági népzene	Vajszló–Bogádmindszent	Árendás Péter
43/50	Hangszeres magyar népzene a Vajdaságban	Hertelendyfalva, Versec, Torontáloroszi, Magyarszentmihály	Árendás Péter
44/50	Galga menti népzene	Tura	Árendás Péter
45/50	Hevesi és jászsági népzene	Heves, Jászladány	Árendás Péter
46/50	Barkósági népzene Heves megyéből	Tarnalelesz	Árendás Péter

47/50	Barkósági népzene Borsod megyéből	Ózd, Domaháza, Sáta	Árendás Péter
48/50	Zempléni magyar népzene	Sárospatak, Sátoraljaújhely	Árendás Péter
49/50	Szatmári népzene	Zsarolyán, Szamosangyalos, Csenger	Árendás Péter
50/50	Szatmári népzene	Hirip	Árendás Péter